
РОЗДІЛ 4

БІОГРАФІЧНА ТА БІОБІБЛІОГРАФІЧНА ІНФОРМАЦІЯ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

4.1. Український мемуарій в інформаційному просторі: досвід та перспектива

Пріоритетним напрямом розвитку української науки та бібліотечної справи є її інтеграція у світовий інформаційний простір, що сприятиме підвищенню її конкурентоспроможності, відповідатиме сучасним світовим стандартам. Особливо швидкими темпами зростає попит на якісні інформаційні ресурси, посилюється інтерес до повнотекстових документів, поданих в електронному форматі. Активне впровадження сучасних технологій сприяло створенню нової інформаційної інфраструктури, в якій бібліотеці відведено роль посередника між інформаційними ресурсами та користувачем. Ця нова парадигма спричинила зміну соціальної ролі бібліотек. Адже до традиційних завдань просвітницького характеру, а також збереження і примноження культурного надбання, додалися функції інформаційних центрів, що забезпечують доступ до національних і світових інформаційних мереж та баз даних. Окрім того, бібліотеки — як масштабні книжкові сховища — мають найбільший потенціал у справі створювання власних інформаційних ресурсів. Адже контентний ресурс, унікальний за своїм змістом, створений на платформі національної бібліотеки, стає товаром, який користується попитом.

Сьогодні можна говорити про появу специфічного користувача послуг бібліотек, який потребує оперативної реакції на сучасні виклики та нових, різноманітних інформаційно-аналітичних продуктів — власне продержавницьких, конкурентоспроможних інформаційних продуктів. Дослідники

національного інформаційного простору¹ України зазначають, що «...з часу здобуття незалежності актуальною проблемою залишається його змістовне наповнення (контент)», що пов'язано з тим, що, «...з одного боку, він перебуває під тиском низки чинників іноземного походження, а з іншого — характеризується невідповідністю вітчизняного інформаційного продукту світовим критеріям» [4, с. 97]. Аналізу сучасних проблем формування вітчизняного інформаційного простору, збереження національного інформаційного суверенітету, регулювання інформаційних відносин та ролі бібліотек у цьому процесі присвячено роботи низки українських науковців — істориків, політологів, юристів, зокрема В. І. Попика, В. М. Горового, Б. А. Кормича, В. М. Конах, Г. Г. Почепцова, О. П. Дзьобаня, В. А. Ліпкана, О. В. Сосніна та ін.².

¹ Національний інформаційний простір (за визначенням В. К. Конах) — середовище на території держави, де на основі наявної інформаційної інфраструктури здійснюються формування, збір, зберігання та поширення інформації (як національного, так і закордонного походження), а також інформаційна взаємодія організацій та громадян і задоволення їхніх інформаційних потреб відповідно до чинного національного законодавства. [4, с. 97].

² Див.: Горовий В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс [Текст] / В. Горовий ; наук. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2010. — 360 с.; Дзьобань О. П. Національна безпека України: концептуальні засади та світоглядний сенс [Текст] / О. П. Дзьобань. — Харків : Майдан, 2007. — 284 с. — Бібліогр.: с. 263–282; Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства [Текст] : [монографія] / [О. С. Онищенко та ін.] ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ : НБУВ, 2011. — 247 с.; Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища [Текст] : [монографія] / [О. С. Онищенко та ін. ; бібліогр. ред. І. П. Антоненко] ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ : [б. в.], 2012. — 245 с.; Кормич Б. А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України [Текст] / Б. А. Кормич ; Одеська національна юридична академія. — Одеса : Юридична література, 2003. — 471 с. — Бібліогр.: с. 444–471; Ліпкан В. А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України [Текст] / В. А. Ліпкан ; Національна академія внутрішніх справ України. — Київ : Текст, 2003. — 599 с.; Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища [Текст] : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2014. — 296 с.; Попик В. І. Ресурси довідкової біо-

Як засвідчили події останнього часу, Україна була не готова до масованої інформаційної атаки з боку сусідньої держави та не змогла адекватно відповісти на інформаційні виклики, що робить її уразливою до негативних інформаційних впливів з боку іноземних держав та структур. Робота зі створення вітчизняного інформаційного продукту (який складається з інформаційного³ та інтелектуального⁴ ресурсу) має вестися цілою низкою структур, що забезпечують створення нової інформації, зберігання та захист наявної, а саме — державними органами, ЗМІ та різноманітними громадськими організаціями, в тому числі і бібліотеками. Тут переваги останніх незаперечні, адже свою роботу вони базують на «...традиціях збирання, систематизації, опрацювання та представлення інформації, створення високоінтелектуальних інформаційних продуктів — каталогів і путівників, у книжкових та рукописних фондах і колекціях; тематичних картотек, бібліографій та біобібліографій, баз даних, науково-методичних і рекомендаційних матеріалів, які уклалися спочатку в рукописній та друкованій формі, а нині успішно входять до електронного інформаційного простору» [9, с. 52], що підтверджує той факт, що саме бібліотеки здатні задовольняти більш складні інформаційні інтереси та потреби держави і громадян і, зрештою, працюють в сфері національної інформаційної безпеки. Адже вони якраз і покликані створювати

графічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку [Текст] : монографія / Володимир Попик ; [відп. ред. Л. А. Дубровіна] ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : [б. в.], 2013. – 518, [4] с.; Почепцов Г. Г. Информационные войны [Текст] / Г. Г. Почепцов ; отв. ред. С. Л. Удовик. – М. : Рефл-бук ; Киев : Ваклер, 2000. – 576 с. – (Образовательная библиотека). – Библиогр.: с. 571–573; Соснін О. В. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України [Текст] / О. В. Соснін ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ, 2003. – 572 с.

³ Інформаційний ресурс — сукупність структурованих даних для отримання достовірної інформації, фіксована на матеріальному носії.

⁴ Інтелектуальні ресурси (інформаційно-інтелектуальні ресурси) — сукупність об'єктивних форм інформації чи знань, отриманих в результаті інформаційно-технологічних, науково-виробничих, організаційно-управлінських, маркетингових, фінансових, юридичних тощо методів, технологій, засобів, різних форм подання завдяки інтелектуальній праці.

інтелектуальні ресурси, маючи для цього і джерельну базу, і професійних виконавців.

Національний інформаційний простір необхідно наповнювати різноплановими та якісними електронними ресурсами, насамперед історико-культурологічного спрямування. На нашу думку, мемуари як носії історичної та національної свідомості та самосвідомості, національної пам'яті є тим продуктом, який необхідно оприлюднити для широкого загалу. Сьогодні у суспільстві значно зріс попит на історичне знання, але, як правило, не на розвідки науковців, а на більш широке коло джерел, щоб скласти своє власне бачення про ту чи іншу подію або особу, оперуючи наявними історичними документами. Тому так зріс інтерес читачів якраз до архівних матеріалів (раніше закритих) та джерел особового походження (епістолярію та спогадів).

Мемуари сьогодні викликають інтерес і в науковців багатьох галузей гуманітаристики, що свідчить про те, що вони вийшли за межі так званого «легкого читання» (белетристики). Як явище культурно-історичне, вони увібрали в себе основні риси історичних епох, що робить їх незмінним і цікавим комплексом документів. Хоча і продовжують користуватися попитом і серед широкого кола читачів, оскільки для багатьох вони були і є чи не основним джерелом знань із всесвітньої та вітчизняної історії. Окрім цієї пізнавальної функції, мемуари мають досить специфічну, так звану мемуарну функцію, а саме — формування історичної самосвідомості, та відіграють важливу виховну роль у суспільстві. На тлі останніх подій мемуари можуть стати активною складовою процесу виховання патріотизму, формування національної свідомості (самосвідомості) та аргументом в боротьбі проти масованої деструктивної інформаційної війни, яку веде з нами Росія. Адже будь-яка держава має працювати і над формуванням національної ідеї, яка б об'єднувала суспільство. І якраз мемуарна література, в силу її специфіки, може зіграти в цьому провідну роль. Витоки української мемуаристики сягають часів бездержавного існування, боротьби за національне визволення та самоствердження, що обумовило національно патріотичне спрямування української мемуаристики в цілому. Саме через спогадову літературу українські діячі

історії та культури намагалися привернути увагу своїх читачів до трагічних та героїчних сторінок національної історії, проблеми вшанування пам'яті українських діячів, тим самим створюючи умови до тяглості нашої історичної традиції.

В час активного розвитку електронних ресурсів дуже важливим є представленість в інформаційному просторі українського мемуарію, що значно спрощувало б його доступність для користувача. Величезні масиви української мемуаристики на сьогодні залишаються «глухими», оскільки свого часу друкувалися на шпальтах регіональної преси (газети, журнали), частина яких була втрачена, а частина є малодоступною для широкого загалу. Сучасна інформаційна парадигма породила тенденцію, за якою відсутність в Інтернеті тих чи інших документів (в даному випадку йдеться про мемуари) з часом призведе до їх втрати для широкого загалу читачів та дослідників, а в більш широкому сенсі — до нівелювання їх цінності з точки хору унікальності та неповторності досвіду цілого прошарку українського суспільства, адже мемуари, у більшості випадків, писалися тими, кому була небайдужа доля країни, села, події, особи.

Проблема формування електронних ресурсів біографічної інформації (а мемуари є важливою складовою української біографіки) ще не стала предметом широкого зацікавлення вітчизняних дослідників. Монографічних досліджень з теоретико-методичними узагальненнями у цій сфері бракує. Хоча в останні роки з'явилося чимало праць з питань формування вітчизняних електронних ресурсів біобібліографічної інформації, зарубіжного досвіду в цій царині, досвіду створення електронних інформаційних ресурсів провідними бібліотеками України. Це насамперед змістовні дослідження В. І. Попика, зокрема, він є автором першого і поки що єдиного монографічного дослідження, в якому розглянуто та проаналізовано теоретичний, науково-методичний та організаційний досвід створення, систематизації, опрацювання та поширення вітчизняних ресурсів довідкової інформації та ролі бібліотечних установ у цьому процесі — «Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку» (Київ, 2013). Заслуговують на увагу наукові статті В. І. Попика [7],

О. В. Воскобойнікової-Гузєвої [1], молодих науковців [3; 12]. І все ж відсутність значної кількості аналітичних праць в цій царині та координаційної роботи значно ускладнює процес практичного створення (на єдиних науково-методичних засадах) електронних біобібліографічних ресурсів, хоча на сьогодні уже напрацьовано достатньо великий вітчизняний досвід у формуванні великих порталів гуманітарного спрямування. Це питання найбільш детально вивчено і проаналізовано В. І. Попиком. Зокрема, він зазначив, що світовий досвід формування ресурсів біографічної інформації був в Україні майже невідомий і це зумовило стрімкий, але досить суперечливий розвиток біографічних досліджень і публікацій упродовж першого десятиліття незалежності України, а також цілком закономірно породило необхідність ґрунтовного переосмислення історичного досвіду, сучасних завдань та перспектив розвитку як довідкової біографіки, так і електронних біографічних ресурсів, ретельного розроблення пов'язаних з ними теоретичних, методичних та джерелознавчих проблем, «... спільного пошуку шляхів вироблення й узгодження в широкому колі учасників інформаційного процесу певних загальноприйнятих принципів і правил» [8, с. 325].

Детальний моніторинг українського інформаційного простору засвідчив, що жодного електронного ресурсу, який би був повністю присвячений українським мемуарам, на сьогодні немає, що зумовлено відсутністю цілого комплексу матеріальних, організаційних і технічних можливостей держави, а також проявом неуваги наших державних, наукових, комерційних, громадських структур та, власне, й окремих зацікавлених осіб до мемуарів як культурно-історичного феномену та історичного джерела. А цього допустити не можна. Незважаючи на досить суб'єктивний характер цих джерел, вони мають певну цінність, оскільки їх автори переважно були учасниками важливих історичних подій, сучасниками видатних діячів історії та культури, про яких згодом залишили спогади. За словами російського історика Андрія Тартаковського, мемуари є не лише носієм історичної пам'яті, а й своєрідним засобом «духовної наступності поколінь» і показником рівня цивілізованості суспільства, його свідомого ставлення до свого минулого та, зрештою, до свого існування

взагалі [13, с. 35]. Український літературознавець Михайлина Коцюбинська вбачає в мемуарних творах⁵ «...напрочуд змістовний і своєрідний інформаційно-психологічний феномен на непевній і рухомій межі між сьогодні й учора, між живим і неживим, між пам'яттю і історією, між документом і сповіддю. І як кожне межове явище, художня документалістика у всіх своїх іпостасях — жива й багатовимірна, насичена неповторними деталями і суб'єктивними цюхвилинними враженнями, залишає по собі смак автентичності і водночас не чужа художньому домислу, сповнена чару імпровізації, адже грань між художнім домислом і спогадом насправді доволі неокреслена...» [5, с. 107–109]. До того ж мемуари, як прояв формування історичної самосвідомості особистості, виконують у суспільстві свою специфічну функцію, яка полягає в задоволенні потреби в індивідуалізованій і достовірній історичній інформації, коли свідчення очевидця або учасника подій набуває окрему цінність саме як особисте свідчення, на відміну від офіційного.

Таким чином, мемуари поєднують в собі когнітивну та виховну функцію. Тому пошук, нагромадження, систематизація та оприлюднення для широкого загалу мемуарних джерел — як культурно-історичного феномену, на нашу думку, є нагальною вимогою часу. Це можливе лише за умови створення електронного ресурсу, який задовольнив би потреби широкого читацького загалу. Повнотекстові масиви мемуарних джерел (в електронному вигляді) з тієї чи іншої проблематики (період Козаччини, Перша світова війна (УГА, УСС), Визвольні змагання 1917–1921 рр., Друга світова війна), які є малодоступними для масового та віддаленого читача, будуть, безперечно, користуватися підвищеним попитом. Актуальним є створення і Каталогу українських мемуарів, який з часом можна було би поповнювати розширеними анотаціями та оцифрованими матеріалами.

Незважаючи на те, що в Україні немає ресурсу, який би повністю був присвячений лише мемуарам, ці матеріали є складовою багатьох українських електронних біографічних інформаційних ресурсів. Серед найбільш цікавих україн-

⁵ Розглядає мемуари в контексті художньої документалістики.

ських проєктів, що містять значні масиви мемуарної літератури, можна назвати Віртуальний музей «Дисидентський рух в Україні» (<http://archive.khpg.org/index.php>), що був започаткований у 2001 р. Сайт створено учасниками Української Гельсінської спілки з прав людини (УГСПЛ) та Харківської правозахисної групи (ХПГ). Він працює за підтримки Міжнародного Фонду «Відродження» (від 2006 р.). У структурі сайту виокремлено позицію «Спогади» (<http://archive.khpg.org/index.php?r=1.8>), де вміщено матеріали мемуарного жанру (спогади, автобіографії) про правозахисників, борців за незалежність України. Нині на сайті розміщено біля 80 спогадів (подано анотації та тексти в форматі html та zip-file). Перші спогади на сайті з'явилися 19.07.2005 р., а останнє поповнення відноситься до 25.01.2015 р., що свідчить про досить великий інтерес як співзасновників проєкту, так і його дописувачів. Зокрема, тут вміщено автобіографічні спогади політв'язня з 27-річним «стажем» Сергія Олексійовича Бабича «Дорогою безглуздя», спогади Володимира Шовкошитного про перепоховання Василя Стуса «Герої народжуються на могилах героїв», спогади Романа Піхманця про репресованого вчителя, поета, літературного критика, художника «З когорти витязів: про Володимира Іванишина», спогад-роздум політв'язня Миколи Адаменка про свого однокурсника і посправника, художника Григорія Волощука «На хисткій кладці через безодню», автобіографічна розповідь в'язня сталінських, хрущовських, брежнєвських концтаборів Миколи Курчика «Ретроспективний відступ: відлуння сталінізму зі сталінських часів», спогади Івана Геля про Мар'яна Гатала, Ігора Гирича про Юлія Шелеста, Олександра Ткачука про Михайла Гориня, Євгена Сверстюка про Івана Покровського, Ярослава Лемика про Володимира Івасюка, Фелікса Рахліна про Бориса Чичибабіна та ін. Досить великий обсяг вміщених мемуарів є заслугою Василя Овсієнка, автора матеріалів про Ігора Кравціва, Віктора Могильного, Євгена Концевича, Василя Стуса, Михайла Якубівського, Михайла Хейфеца, Олену Апанович, Івана Русина, Григорія Маковійчука, Оксану Мешко, Олексу Тихого, Юрія Литвина, Петра Січка, Стефанію Петраш-Січко тощо. Електронний ресурс подає і особисті спогади Михайла

Хейфеца⁶, Левка Горохівського⁷, А. Б. Литинського⁸, Діни Камінської⁹, Миколи Муратова¹⁰. В цілому рубрики «Спогади» та «Персоналії» стали найбільш цікавими та популярними серед відвідувачів, про що свідчать запитання та коментарі. Інформація про розвиток українського правозахисного та національно-визвольного руху, що зібрана на сайті, стане у пригоді як для науковців, так і для учнів шкіл, студентів середніх спеціальних та вищих навчальних закладів. Цікавий матеріал, з точки зору наявності елементів спогадів про події та учасників руху, подано в розділі «Інтерв'ю» (<http://archive.khprg.org/index.php?r=1.5>), який містить близько 200 інтерв'ю з українськими та російськими шестидесятниками (за період від 08.07.2005 р. до 27.02.2015 р.)¹¹. Даний ресурс містить корисне посилання на сайт Вахтанга Кіпіані — відомого українського журналіста і публіциста, одного з небагатьох дослідників дисидентського руху, колекціонера самвидаву (<http://www.kipiani.org/>), де у розділі «Гулаг» (<http://www.kipiani.org/gulag/>) розміщено інформацію, в тому числі і спогади, про дисидентський рух. На головній сторінці зазначена дата останнього оновлення — 14.02.2010 р., що засвідчує вразливість створених за ініціативи окремих осіб електронних ресурсів, адже вони вимагають постійного поповнення новими матеріалами, організаційних зусиль та фінансової підтримки — інакше приречені на зникнення. В кращому випадку залишаються незмінними.

Серед повнотекстових електронних ресурсів, які містять спогадову літературу, можна виокремити також і сайт «Ізборник. Першоджерела та інтерпретації» (<http://litopys.org>).

⁶ Вміщено спогади «Украинские силуэты. Военнопленный секретар»; «Путешествие из Дубровлага в Ермак»; «Место и время» і «Русское поле».

⁷ Вміщено спогади «На зламі епох: Хроніка громадянської та національної активізації на Тернопільщині (1988–1989 рр.) (Із принагідних записів у моєму щоденнику про перші кроки становлення Української Гельсинської спілки на Тернопільщині)».

⁸ Вміщено спогади «Жития не святых: о судьбах человеческих».

⁹ Вміщено спогади «Записки адвоката».

¹⁰ Вміщено спогади «Воспоминания правозащитника», «На шляху до незалежної України: погляд у минуле з Москви».

¹¹ Інформація станом на 30.06.15 р.

ua/ — відкрито 1.10.2003 р., <http://izbornyk.org.ua/> — відкрито 25.10.2008 р.), який є проектом електронної бібліотеки давньої української літератури та добіркою електронних книг і текстів, об'єднаних темою «Історія України IX–XVIII ст.». Ідея проекту «...полягає в прагненні зібрати якомога більшу кількість творів української писемності не просто як випадковий набір текстів різних часів та авторів, але на тлі цілісного культурно-історичного процесу, де ставала б зрозумілою єдність, спадковість і тотожність української літератури, попри очевидні розриви в мовному кодї та наявні перервності в традиції. Таким тлом слугують літописи, хроніки та історичні документи, зібрані в основному розділі сторінки — Літописи» [2]. Структурно сайт складається з розділів: історія, літературознавство, давня українська література, Тарас Григорович Шевченко, мовознавство, політологія, граматики та лексикони, історичні мапи. І хоча мемуарна література не виділена окремим тематичним розділом, «Ізборник» містить значний пласт спогадової літератури у всьому її жанровому різноманітті. Зокрема, представлені діаріюші козацької старшини (генерального хорунжого Миколи Ханенка, Якова Марковича, Петра Даниловича Апостола, Пилипа Борзаківського та Павла Ладинського), подорожні нотатки чужинців про Україну (Даніеля Крмана, Гійома Левассера де Боплана), великий масив спогадів про Тараса Шевченка¹², спогади Василя Гренджі-Донського про Карпатську Україну, Августина Волошина, записки Богдана Балики (Божка) та Силуяна Мужилівського, уривки зі «Странствований» Василя Григоровича-Барського, автобіографії Стефана Лукомського та Іллі Турчиновського тощо. Тексти мемуарів подано у форматі html та pdf. «Ізборник» постійно поповнюється новими повнотекстовими матеріалами. Досить простий інтерфейс та безкоштовність ресурсу забезпечило сталий інтерес до нього зацікавлених користувачів.

Цікавим проектом вітчизняному інформаційному просторі став сайт «Мислене древо» (<http://www.myslenedrevo.com>).

¹² Зокрема, спогади про Кобзаря, вміщені у збірнику «Спогади про Тараса Шевченка» (Київ, 1982), в яких розповідається про окремі епізоди його життя.

ua/recom/mdprogram/what_is.html)¹³, який було розроблено і нині підтримується групою українських фахівців в галузі комп'ютерних технологій і гуманітарних наук. Метою сайту визначено сприяння розвитку науки та освіти в Україні, підготовку електронних видань наукового, освітнього та літературного спрямування, розробку та підтримку нових веб-сайтів гуманітарного напрямку. Для нас найбільш цікавим є окремий проект М. І. Жарких (в рамках «Мисленого древа») — «Web-бібліографія старої України 1240–1800 pp.» (<http://myslenedrevo.com.ua/studies/bsu/index.html>). Для реалізації цього бібліографічного проекту створена комп'ютерна база даних «Бібліографія старої України». В базу даних включаються всі наукові та ґрунтовні науково-популярні праці з історії України. Хронологія публікацій охоплює період від 1800 р. до наших днів. Праці, опубліковані до 1800 р. (вони вважаються стародруками), включені вибірково. На сьогодні база даних містить понад 44 000 записів. В систематичному каталозі «Бібліографії старої України» (<http://myslenedrevo.com.ua/studies/bsu/bsu-syst.html>) виділено розділ «Мемуари», який містить такі рубрики: «Збірки мемуарів», «Мемуари, що мають автора», «Біографічні твори, написані до 1800 р.», «Інші мемуари», «Політична література». Ще одним відгалуженням «Мисленого древа» став проект «Знання про Україну — бібліографія українознавства, колекція посилань на повні тексти» (<http://www.uknol.info/>). Тут представлено бібліографічні описи книг і статей, анотації, які розкривають їх зміст, гіперпосилання на повні тексти праць (якщо вони доступні в Інтернеті). Зокрема, за пошуковим словом «мемуари» знайдено 858 згадувань, «спогади» — 688, «щоденники» — 376, «подорожні записки» — 28 та, російською мовою, «воспоминания» — 354 згадування, «дневники» — 364¹⁴. Частково бібліографічні описи доповнюються текстами самих спогадів або анотаціями до них. Слід зазначити, що не всі згадування мемуарів вказують на твори власне цього жанру, оскільки бібліографія містить

¹³ Початок формування ресурсу відноситься до 1999 р. Історію розгортання порталу див.: <http://www.myslenedrevo.com.ua/recom/programs.html>.

¹⁴ Дані на 06.11.2015 р.

також значну кількість статей про українські мемуари та бібліографічні покажчики. Проте цей постійно поповнюваний ресурс є, так би мовити, бібліографічною підвалиною для створення окремого електронного інформаційного ресурсу «Український мемуарій», роботу над яким слід починати зі складання єдиного Каталогу вітчизняних мемуарів. До незаперечних переваг даного ресурсу можна віднести те, що ініціатори проекту постійно розвиваються та проводять політику залучення громадської ініціативи до наповнення свого сайту. Зокрема, ними передбачена можливість додавання користувачами сайту нових бібліографічних описів праць з українознавства, посилань на повні тексти, доступні в Інтернеті, задля чого були розроблені «Правила додавання адрес (URL) документів» [10]. Позиціонуючи себе як електронний ресурс для науки та освіти, організатори проекту постійно розширюють свою діяльність, просуваючи на ринок власні інформаційні продукти на компакт-дисках та створюючи нові проекти, зокрема «Леся Українка» (<http://www.l-ukrainka.name/>), «Тарас Шевченко» (<http://www.t-shevchenko.name/>), «Іван Франко» (<http://www.i-franko.name/>), «Михайло Грушевський» (<http://www.m-hrushevsky.name/>), «Знання про Україну» (<http://www.uknol.info/>), «Прадідівська слава» (<http://www.pslava.info/>). В свою чергу, окремі проекти «Мисленого дерева» вміщують і спогадові матеріали. Так, проект «Михайло Грушевський» містить повнотекстовий матеріал «Спогади. Щоденник: Як я був колись белетристом? (1925 р.)». Зокрема, проект «Знання про Україну» є унікальною біобібліографічною базою даних із значною мемуарною складовою, що представлена он-лайн та на компакт-дисках. Позитивною стороною таких проектів є їх відкритість, що дає змогу постійно їх поповнювати та оновлювати з урахуванням нових матеріалів та технологій. А це дозволяє, з часом, лише збільшувати їх «вагу» в національному та світовому інформаційному просторі та сприяє поширенню українського інтелектуального електронного продукту у світі.

Цікавим та інформативним ресурсом, який включає спогади, є історико-меморіальний сайт «Фонд пам'яті Олекси Тихого. Історія українського правозахисного руху» (<http://olexa.org.ua>). Його появі передувало заснування благодійно-

го фонду пам'яті Олекси Тихого у березні 1997 р. за ініціативи Сергія Базанова. Авже власне сам електронний ресурс з'явився в мережі Інтернет у червні 1999 р. За своїм цільовим призначенням даний ресурс розрахований на широке коло читачів і покликаний, на думку засновників, сприяти національно-патріотичному вихованню молоді шляхом вивчення та популяризації творів О. Тихого, його концепції відродження національної культури на Донеччині та його правозахисної діяльності. Ресурс має розгалужену структуру та містить три розділи: «Олекса Тихий» («Біографія», «Фото», «Судові процеси», «Спогади», «Твори»); «Українська Гельсінкська Група» («Персоналії», «Документи», «Хронологія»); «Права людини» («Документи»). У підрозділі «Спогади» подано повні тексти мемуарів Левка Лук'яненка «Олекса Тихий» (Ч. 1–4) [6] та Володимира Тихого «Слово про батька» [14]. В цілому досвід створення персональних сайтів діячів історії та культури України можна охарактеризувати як позитивний, який дозволяє з максимальною повнотою зібрати різноманітні джерела (письмові, архівні, фото, аудіо тощо), сконцентрувати їх в одному місці, що значно спрощує пошук користувача та є перспективним напрямом розвитку інформаційних біобібліографічних ресурсів на теренах України.

Останнім часом в українському інформаційному просторі з'явилося ще декілька інформаційних ресурсів, які вміщують повнотекстові версії українських видань. Зокрема, хотілося б відзначити проект зі збереження інтелектуальної спадщини української еміграції під назвою «Diasporiana» — електронна бібліотека української діаспори (<http://diasporiana.org.ua/>), який вміщує величезний обсяг українського мемуарію. Проект створено за ініціативи Інституту журналістики і масової комунікації Класичного приватного університету (м. Запоріжжя) та за підтримки ентузіастів. Основні цілі проекту визначені як «зміцнення культурних зв'язків і формування позитивного іміджу України у світі; забезпечення можливості вільного доступу користувачів до надбань української еміграції за допомогою Інтернет; створення електронних копій друкованих документів, що знаходяться у фондах бібліотек та інших закладів культури, приватних колекціях з метою збереження інтелектуальної спадщини та запобігання

фізичній втраті документів; можливість працювати одночасно з одним і тим же виданням багатьом користувачам та зручність перегляду» [11]. Цей ресурс покликаний виконувати як просвітницьку функцію, задля чого створено низку колекцій («Україніса», «Ідеологія», «Історія», «Дитяча література», «Драма», «Літературознавство», «Мемуари», «Мистецтво», «Мовознавство», «Періодика», «Поезія», «Політологія», «Проза», «Релігія», «Словники, Довідники», «Фольклор», «Різне»), які спрямовані на поширення знань про українську еміграцію та її досягнення, так і наукову функцію, направлену на сприяння глибокому вивченню феномену української діаспори науковцями і фахівцями в царині соціогуманітарних дисциплін. Мемуари (<http://diasporiana.org.ua/category/memuari/>) тут представлені 425 виданнями¹⁵ спогадів про громадсько-політичне та релігійне життя в Україні кінці XIX — на початку XX ст., події національно-визвольних змагань, Другої світової війни та повоєнні роки. Цей інформаційний електронний ресурс є неоціненним внеском в справу створення національно орієнтованих історичних ресурсів, які покликані реставрувати найважливіші події нашої історії, так би мовити, з перших уст.

Сьогодні вітчизняний та зарубіжний інформаційний простір розширюється за рахунок популярної форми безкоштовного поширення інформації в Інтернеті, а саме — торрент-сайтів (сайти-сервіси обміну файлами), що орієнтовані насамперед на фільми, ігри, музику, аудіокниги, але включають і повнотекстові варіанти книг. В Україні найбільш цікавим є повністю україномовний проект «Гуртом: українське гніздечко!» (<http://www.hurtom.com/portal/>), який започатковано 7 січня 2007 р. для підтримки всього українського — кіно, музики, літератури. З часом він значно розширився та зараз має вигляд новинного сайту. Складовою цього ресурсу є портал «Hurtom – торрент-толока: першоджерело українського в Інтернеті» (<http://toloka.to>)¹⁶, який має підрозділ «Друкована література», що вміщує повнотекстові версії різноманітних українських видань (як художніх, так і наукових, в тому числі і

¹⁵ Дані на 30.03.2015 р.

¹⁶ Толока працює на протоколі BitTorrent, що створений для безкоштовного кооперативного обміну файлами через Інтернет.

періодичних), серед яких є значний масив українських мемуарів. Сайт містить багато раритетних матеріалів, які не зустрічаються на інших сайтах. Робота із цим ресурсом ускладнена тим, що спогади не виділені в окремий розділ, але наявність пошукового поля спрощує процес пошуку (для технічно підготовленого користувача та науковця) при володінні інформацією про конкретне видання, автора чи подію. Даний ресурс орієнтований на широке коло відвідувачів та учасників (кооперативний обмін файлами). Особливістю таких ресурсів є те, що поява нових матеріалів (кіно, аудіо, текстів) не пов'язана з їх популярністю чи затребуваністю суспільством, а більшою мірою залежить від бажання добровільних учасників проекту, їхніх смаків та можливостей дотримання умов розміщення матеріалів, у тому числі і юридичних, пов'язаних з авторським правом. Організатори даного проекту, позиціонуючи себе як вболівальники за українську культуру та мову, її пропаганду в Інтернеті, приділяють значну увагу національній історико-культурній спадщині, що підвищує його пізнавальне та історико-культурне значення в українському суспільстві.

В цілому моніторинг національного інформаційного простору та його аналіз засвідчили тенденцію до створення та підтримку біографічних та бібліографічних, у тому числі присвячених українському мемуарію, інформаційних ресурсів окремими особами чи групами, які переслідують цілі наповнення українського та міжнародного простору національним інформаційним продуктом, що має стати у пригоді як суспільству в цілому, так і окремим його верствам, у першу чергу — освітянам та науковцям. Всі вищеназвані інформаційні проекти функціонують на традиціях української патріотичної гуманітарної думки, є важливою ланкою в державотворчому процесі та посідають помітне місце в системі соціокультурних комунікацій.

Однак відсутність єдиних науково-методичних засад побудови спричиняє різноманітність їх структури та технологічних можливостей. Цю ситуацію можна було б виправити за умови створення загальнодержавного інформаційного біо-бібліографічного ресурсу, який би інтегрував всі регіональні, місцеві, персональні ресурси, взяв на себе функцію розробки науково-методичних та теоретичних засад побудови

сайтів з подібним матеріалом, об'єднав всі зусилля в цій царині на одній теоретико-методичній платформі. Важливою складовою такого інтегрованого ресурсу може стати і проект «Український мемуарій». Для досягнення цієї мети буде у пригоді і досвід створення та функціонування всіх вищеназваних сайтів, які уже на сьогодні вміщують значну кількість інформації про український мемуарій, котра, з огляду на відсутність координаційної роботи, розпорошена у Мережі.

Сучасні глобалізаційні процеси, які охоплюють усі найважливіші сфери буття людини — соціальну, економічну, інформаційну, комунікативну, — культурну призвели до того, що кордони, особливо в інформаційній сфері, стали примарними та прозорими. Це потребує детального вивчення та аналізу інформаційної діяльності (в частині світоглядних тенденцій) сусідніх держав, а також наслідків цього явища та загроз. Тому видається цілком логічним вивчення досвіду створення інформаційних ресурсів, які вміщують мемуарну складову у наших найближчих сусідів, їх аналіз на предмет наявності матеріалів, дотичних до нашої історії. Найбільш насиченим, з точки зору вміщення українознавчого матеріалу, є електронні ресурси Російської Федерації (РФ). Зокрема, в інформаційному просторі РФ представлено декілька електронних ресурсів, присвячених виключно мемуарам, а також значна кількість ресурсів іншої тематичної спрямованості, які містять спогадову літературу, у тому числі й українську. Найбільшим сайтом, де зібрано лише російські мемуари, є електронний ресурс Михайла Вознесенського «Российские мемуары XVIII века» (<http://mikv1.narod.ru/>), який почав роботу в грудні 2004 р. Згодом він змінив назву на «Русские мемуары: Россия в дневниках и воспоминаниях» (<http://memoirs.ru>)¹⁷. Науково-методичною основою сайту став відомий покажчик П. А. Зайончковського «История дореволюционной России в дневниках и воспоминаниях» (М., 1976–1989), який розміщено у розділі «Бібліографія» (<http://memoirs.ru/>). На основі цієї багатотомної праці автором сайту зроблена спроба доповнити його та розширити за рахунок нових власних матеріалів. На сьогодні є лише робочий варіант

¹⁷ Останні поповнення сайту відносяться до 23.10.2012 р. (станом на 1.09.2015 р.). Останній запис в гостьовій книзі до 01.03.13 04:02.

цієї спроби (<http://mikv1.narod.ru/text/IDRmain.htm>), останні поповнення зазначені 25 лютим 2006 р.¹⁸. Всі доповнення і посилання на наявні повнотекстові варіанти виділено різними кольорами та вказано адреси творів у каталозі. В цілому ж на ресурсі викладені не лише власне спогади, а й статті з мемуаристики, бібліографічні покажчики, перелік корисних посилань, а також некрологи як жанр, що має досить багато спільного з мемуарами. Пошук по сайту здійснюється за допомогою алфавітного та систематичного каталогів. В систематичному каталозі виокремлено жанрові ознаки (щоденники і спогади; регламентуючі документи; листи і донесення; різні матеріали; публіцистика та дослідження) та часові межі документа. Подано також повний каталог мемуарів та окремо каталог сайту «Российские мемуары XVIII века». Тексти мемуарів викладені частково у форматі архівів, частково у html-форматі. Зазначений ресурс вміщує велику кількість мемуарів, пов'язаних з історією України¹⁹, у тому числі подорожніх описів України²⁰. Ресурс позиціонував себе як безкоштовний (з 9 травня 2010 р.). Однак сьогодні (станом на 1.09.2015 р.) в розділі «Полный каталог» частину документів можна отримати лише після перерахування коштів. Не зовсім зручним є відсутність пошуку за автором чи ключовим словом, що зна-

¹⁸ Станом на вересень 2015 р.

¹⁹ Зокрема, подано тексти: «Отрывокъ изъ записокъ русскаго паломника первой половины XVII века, о Кіеве» з коментарями архімандрита Леоніда (Киевская старина. – 1890. – Т. 28. – № 2. – С. 344–346) та цього ж автора «Памятные записи пятнадцатого века» (Русский архив. – 1894. – Кн. 2. – Вып. 6. – С. 161–164); Апостол П. Д. «Дневник. (Май 1725 г.-май 1727 г.)» (Киевская старина, 1895. – Т. 50. – № 7/8. – С. 100–155); Барский В. Г. «Письма пешехода Василия Григорьевича Барского (1723–1746)» (Русский архив. – 1874. – Кн. 2. – Вып. 9 – С. 513–532.); Берг Н. В. «Воспоминания о Н.В. Гоголе. 1848–1852» (Русская старина, 1872. – Т. 5. – № 1. – С. 118–449); [Хоецкий К. Л.] «Записки» (Русский архив. – 1886. – Кн. 1. – Вып. 2. – С. 279–304); Борзаковский Ф., Ладинский П. Отрывки из дневника Гетманской канцелярии за 1722–1723 годы / Публ. А. Лазаревского // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца, 1898. – Кн. 12. – Отд. 3. – С. 90–145; Маркевич А. Поправки и дополнения к статье «Профессоры братья Бруны» // Русская старина, 1898. – Т. 94. – № 4. – С. 133–136 та ін.

²⁰ Див.: Каховский М. В. Краткое примечание о полуострове Таврическом и острове Тамань / М. В. Каховский // Русский архив. – 1873. – Кн. 1. – Вып. 3. – С. 592–607 та ін.

чно спрощувало б користування ресурсом. В цілому, з точки зору світоглядних позицій, сайт вміщує лише російські мемуари, розглядаючи всі наявні матеріали (не враховуючи їх національну приналежність) як невід'ємну складову російської історії та культури і тим самим залучає наше історико-культурне надбання до своїх гуманітарних активів.

Значно меншим за обсягом вміщених спогадів є безкоштовний електронний ресурс, створений Костянтином Дегтярьовим «Российский мемуарий» (<http://elcocheingles.com/>), що розпочав свою діяльність у червні 2003 р., останнє ж поповнення відноситься до 6 листопада 2008 р. Після цього сайт не поповнювався, але й на сьогодні є відкритим безкоштовним ресурсом. У розділі «Все мемуары» виокремлено «Библиографию», де подано «Список мемуаров, посвященных 1812 году» з праці А. Г. Тартаковського «1812 год и русская мемуаристика», який є повним списком мемуарів, присвячених даній епосі (<http://elcocheingles.com/Memories/Bibliography/Tartakovsky/Tartakovsky.htm>). Загалом, незважаючи на досить невеликий обсяг ресурсу та вузьку тематичну прив'язку до теми війни 1812 р., сайт розрахований не лише на спеціалістів, а й на любителів читання історичної літератури. Мемуарів українських авторів він не містить. Ресурс може бути використаний як досвід створення тематичної структурованої електронної колекції творів мемуарного жанру.

Перегляд останніх двох російських сайтів, заснованих з ініціативи окремих осіб, засвідчив їх вразливість, зокрема відсутність системної роботи та короткостроковість існування в активній фазі, що спричинено обставинами особистого життя авторів проєктів, не в останню чергу — обмеженими фінансовими можливостями, а також браком чітких методичних підходів у формуванні ресурсів та функціонального призначення. До позитивних сторін можна віднести певну тематичну диференціацію, що спрощує процес пошуку та просування ресурсу в Інтернеті.

Мемуари як носії історичної пам'яті є важливою складовою різноманітних російських історико-культурних інтернет-проєктів. Серед тематичних можна назвати проєкти «1812» (<http://www.museum.ru/1812/index.html>), «Виртуальный му-

зей декабристов» (<http://decemb.hobby.ru/>)²¹, «Восточная література» (<http://www.vostlit.info/>), «Военная литература» (<http://militera.lib.ru/>); серед універсальних — «Runivers.ru – Россия в подлиннике» (<http://www.runivers.ru/abo.php>); «Всемирная история России» (<http://historybook.at.ua/>).

В інтернет-проекті «1812»²² виділено розділ «Библиотека» (<http://www.museum.ru/1812/Library/index.html>), який містить рубрику «Мемуары и письма», де представлено 39 мемуарних творів у форматах html, txt, zip). Сайт досить розгалужений, насичений мультимедійними матеріалами та користується високим попитом у користувачів. Мемуарна складова невелика за обсягом і тематично пов'язана з подіями 1812 р., але цей ресурс може бути корисним у вивченні досвіду розширення меж тематичного проекту завдяки створенню нових розділів («Личности», «Художники-баталисты», «Мемориал» тощо) та електронних продуктів (мультимедійних компакт-дисків), що включають окремі фрагменти як цього проекту, так і інших. Оригінальна програмна оболонка компакт-диска дозволяє користувачеві не тільки переглядати гіпертекст, а й запускати й управляти режимами слайдшоу і музичним програвачем (музичні фрагменти записані у форматі mp3). Таким чином в умовах ринкових відносин фундатори проекту отримують і необхідні фінансові ресурси на модернізацію.

Значний масив спогадів іноземців, які подорожували по Російській імперії, у тому числі й по Україні, та спогади власне українських та російських діячів²³ містить сайт

²¹ Створений Аллою Самаль. Почав функціонувати у 1996 р. Містить розділ «Мемуари».

²² Створений програмістом Олегом Поляковим у 1998 р. Сьогодні над сайтом працює 8 осіб. Див: <http://www.museum.ru/1812/Team/index.html#oleg>.

²³ Зокрема, вміщено тексти таких мемуарів, які мають відношення до історії України: Челебі Евлія «Книга путешествий»; Закревський Симон «О походах против гайдамак»; «Описание путешествия Иосифа Копця»; «Описание бедствия, постигшего Умань и всю Украину в 1768 году»; «Несколько данных о судьбе Железняка после его ареста в Умани. [Рапорт киевского плац-майора Василия Лбова о принятии в киево-печерскую крепость 74 гайдамак и в числе их полковника Максима Железняка. 1768 года, июня 9]; «Записки Ново-Оскольского дворянина И. О. Острожского-Лохвицкого (с добавлением заметок сына

«Восточная литература. Средневековые исторические источники Востока и Запада». Тексти подано у форматах html, txt, zip із зазначенням повного бібліографічного опису кожного тексту. Матеріали на сайті систематизовано за алфавітом авторів, джерел та за географічним принципом. Okремо виділено рубрику «Документи» (<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/index.phtml?id=2070>), де тексти розташовано за назвами держав. Okремо подано рубрику «Україна» (<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/ukraine.htm>), яка містить більше ста повнотекстових документів з вітчизняної історії та культури, у тому числі і спогадів. Український матеріал вміщено й у розділі «Россия» (<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Russ/rossica.htm>), але його можливо знайти лише підготовленому користувачеві, який знає автора та назву. Ресурс є одним з найбільш ґрунтовних і різноманітних прикладів електронних бібліотек історичного профілю, який вміщує як суто історичну літературу, так і мемуарну.

Сайт «Военная литература», також відомий як «Мілітера» (<http://militera.lib.ru/>; нова розширена версія сайту — militera.org), функціонує з березня 2001 р. і містить збірки текстів, що мають відношення до військової історії та історії воєн. Матеріал згруповано, зокрема, тематично, за основними війнами, які вела Росія у XVIII–XX ст. Щоденники і листи (<http://militera.lib.ru/db/index.html>) та мемуари (<http://militera.lib.ru/memo/index.html>) виділено як окремі розділи сайту, які включають повні тексти творів мемуарного жанру у форматах pdf, doc+, djvu. Всі тексти, розміщені на сайті, призначені для безкоштовного користування. З точки зору ідеологічного спрямування чітко простежується конструювання тягlosti російської військової історії, в якій українська складова не виокремлена, а є лише частиною.

его Петра Ивановича»; «Из исторических записок Иоанна-Альберта Эренстрема. (пер. Г. Ф. Сюннеберга)»; «Записки барона Тотта о татарском набеге 1769 г. на Ново-Сербию»; «Донесение венецианца Альберто Вимина о козаках и Б. Хмельницком. (1656 г.)»; Гильом Левассер де Боплан «Описание Украины»; «Дневник Николая Ханенка (1727–1753 г.)»; «Дневник комиссии или экспедиции против войска Запорожского. 1625»; «Вести из Валахии. Записки немецкого офицера о Хотинской войне 1621 г. как исторический источник»; «„Сказка“ о посольстве боярина Бутурлина»; «Отрывок из мемуаров В. Н. Абазы с описанием Запорожской Сечи. 1820-е годы» та ін.

Електронний ресурс «Руниверс» (<http://www.runivers.ru/>), створений 2008 р., вважається одним з найбільших в Інтернеті інформаційних ресурсів з історії Росії. Основою ресурсу є електронна факсимільна бібліотека, що вміщує більш як 3 тис. томів факсимільних видань ХІХ–ХХ ст., 3900 унікальних карт та більше 20 тис. історичних фотографій та ілюстрацій. І хоча в структурі сайту не виділено окремо позиції «мемуари», однак пошукове поле дає змогу швидко знайти мемуарну літературу, представлену там.

Загалом російські історико-культурні інформаційні ресурси досить потужні, їх створення відноситься до кінця 90-х рр. ХХ ст. — початку ХХІ ст. Маючи гарне фінансування (проект «Руниверс», наприклад, функціонує на кошти компанії «Транснефть»), вони постійно технічно вдосконалюються, розвиваються та поширюють свій вплив у Світовій мережі. Таким чином, інформаційний простір використовується для поширення російської ідеології та культури, виходячи з їх значення для забезпечення державно-політичних та ідеологічних інтересів. В цілому російський інформаційний простір більше насичений електронними продуктами мемуарного жанру, частина яких створена за фінансової підтримки окремих осіб та є безкоштовними для користувачів. Це свідчить про розуміння значення і ролі спогадів у справі формування національної та історичної самосвідомості та самоідентифікації. Оскільки в російській історіографії Україна завжди була невід'ємною частиною то Російської імперії, то СРСР, українська складова там представлена досить сильно, а безкоштовність ресурсів дає можливість вільного доступу для зацікавлених українських читачів, що, однак, не є причиною відмови від створення власного, українського розгалуженого електронного ресурсу, з урахуванням напрацювань сусідів. Адже російські електронні ресурси подають коментарі стосовно українських мемуарів в контексті своєї національної історії та традиції, тим самим вводячи їх у Світову мережу як власне культурне надбання, а ми залишаємося обабіч цього процесу. Тим часом, суспільний інтерес до української мемуаристики як важливого інформаційно-комунікаційного ресурсу в контексті збереження національної пам'яті, формування національної свідомості та самосвідомості назрів уже давно.

1. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Біобібліографічна діяльність у стратегії розвитку провідних бібліотек України: аналіз ресурсів відкритого доступу [Текст] / О. В. Воскобойнікова-Гузєва // Українська біографістика. – Київ : НБУВ, 2012. – Вип. 9. – С. 197–214.
2. До читача [Електронний ресурс] // Ізборнік. – Режим доступу : <http://izbornyk.org.ua/links/info.htm>. – Назва з екрана.
3. Здановська В. Персональні сторінки науковців як джерело біобібліографічної інформації [Текст] / В. Здановська // Наукові праці НБУВ. – Київ : НБУВ, 2010. – Вип.27. – С. 31–37.
4. Конах В. К. Національний інформаційний простір України: проблеми формування та регулювання [Текст] / В. К. Конах // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 2 (27). – С. 97–103.
5. Коцюбинська М. Книга споминів [Текст] / Михайлина Коцюбинська. – Б. м. : Акта, 2006. – 288 с.
6. Лук'яненко Л. Олекса Тихий [Електронний ресурс] / Левко Лук'яненко // Фонд пам'яті Олекси Тихого. Історія українського правозахисного руху. – Режим доступу : http://olexa.org.ua/ukr/memory/l_i.htm. – Назва з екрана.
7. Попик В. І. Здобутки й завдання українських бібліотек в інтеграції та поширенні ресурсів біографічної інформації [Текст] / В. І. Попик // Наукові праці НБУВ. – Київ : НБУВ, 2013. – Вип. 37. – С. 547–567.
8. Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку [Текст] : монографія / В. І. Попик ; [відп. ред. Л. А. Дубровіна] ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 518, [4] с.
9. Попик В. І. Тенденції розвитку діяльності бібліотек у репрезентації пам'яті про видатних співвітчизників [Текст] / В. І. Попик // Національна та історична пам'ять. – 2013. – Вип. 8. – С. 52–60.
10. Правила додавання адрес (URL) документів [Електронний ресурс] // Знання про Україну. Що і де читати. – Режим доступу : <http://www.uknol.info/uk/About/HowToAddURL.html>. – Назва з екрана.
11. Про Проект [Електронний ресурс] // Diasporiana.org.ua : електронна бібліотека. – Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/projekt/>. – Назва з екрана.
12. Стронська Н. Створення інформаційного ресурсу «Українська бібліографія в особах»: структура інформаційної моделі [Текст] / Н. Стронська // Бібліотечний вісник. – 2015. – № 1 (225). – С. 17–21.
13. Тартаковский А. Г. Мемуары как феномен культуры [Текст] / А. Г. Тартаковский // Вопросы литературы. – 1999. – № 1. – С. 35–55.
14. Тихий В. Слово про батька [Електронний ресурс] / В. Тихий // Фонд пам'яті Олекси Тихого. Історія українського правозахисного руху. – Режим доступу : <http://olexa.org.ua/ukr/memory/vt.htm/>. – Назва з екрана.